

Elena Getova

(Bulgaria, Plovdiv University Paisii Hilendarski)

The concept of *century* in Petko Slaveikov's journalism

Abstract: This text is grounded in the numerous Revival press publications dedicated to chrystalzing a vision of the 19th century. Among these articles, those that stand out are the texts written by the journalist Petko Slaveikov as they capture his efforts to be both in tune with the modernization of the new times in Europe and remain faithful to national priorities and political goals that characterize the Bulgarian revolutionary century.

Key words: 19th century, Revival period journalism, Petko Slaveikov

Елена Гетова

(България, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“)

Понятието *век* в журналистиката на Петко Славейков

В памет
на Камен Михайлов

„Родил съм се, или по-право родили са ме баща ми и майка ми в първите десетилетия на сегашния век, когато във Франция, в Англия и в другите места на Европа науките цъфтели и ревността към просвещението била вече в пърга си [в силата си] и разпаляла сърцата на честитите жители на поменатите страни и когато по всичката повърхнина на нашата упрокопсала на последне бащина не се виждало ни едно какво да е училище.“¹

Сто години след тази житейска равностетка на видния възрожденец неговият изследовател и редактор на изданието на събраните му съчинения Петър Динеков отбелязва следното обобщение:

„Петко Славейков се ражда, живее и завършва живота си в XIX век – този век на гиганти и велики събития в историята на нашия народ“ (Динеков 1978: 5).

Оказва се, че отрязъкът от време, назован „век“, стимулира импулсната проява както на авторрефлексията на твореца, така и дистанцираната оценка на изследователя за

¹ Славейков, П. Кратък месецослов за годината 1879. Цит. по: Динеков 1978: 5.

Елена Гетова

знаковата представителност на принадлежащите към точно този период събития и личности. *Векът* като понятие за темпорален ориентир обвързва допълнително по специфичен начин причислеността на неговите поданици и рефлексна на самонаблюдаващия се анализатор на протичащото столетие. В горепосочения цитат от „Кратък месечослов за годината 1879“ откриваме късната равностметка, която предполага възможност за съпоставки (и за обобщаване на резултатите от тях) между европейския деветнадесети век и Славейковия български век. Към този аспект на паралелно четене можем да причислим и уводните думи от Петър Динеков към осемтомното издание на Петко-Славейковите съчинения. Те са обобщаващ резонанс от едно задълбочено и детайлно изследователско вглеждане в многообразието на книжовната дейност на Славейков. Зад посочените твърде общо звучащи образи на века – и поради контекстуалната си предзададеност, и поради мисловните нагласи на двамата, пишещи в различни столетия, но със сходни мисии да правят равностметка за сътвореното, автори – прозират доста по-сложни и нееднозначни във възможностите за тълкуване разбираня за принадлежност към една епоха. Да мислиш собствения си XIX век или да го предаваш от дистанцията на следващия XX век, е изследователска територия, предполагаща отчитането на двойна перспектива. Тази особеност на двойственото поданство на времето, което изследваме, не е чужда на самите възрожденски книжовници. Неофит Бозвели, например, постига учудващо прецизен формулен език, когато се замисля върху подобен проблем:

„Знайно е, времето са върти, прехожда и блогослучайното не чака, но заминува и си отхожда... Векът бива плодът на предшествующия и цветът на последующия века“ (Бозвели 1968: 223).

От позициите на съвременната философия на историята книгата на Тони Джъд и Тимоти Снайڈър „Да мислиш дваисети век“ предполага интригуващи изследователски резултати. В нея се проследяват процесите на консолидиране на понятието за дваисети век от перспективата на политическата представителност на събитията от този етап в човешката история. Оставайки целенасочено вгледани в процесите, определили облика на двадесетото столетие, двамата изследователи не се отказват да формулират и някои важни тезисни твърдения, представящи визии за предходния, XIX век:

„Когато споменаваме XIX век, ние знаем за какво говорим именно защото тази епоха демонстрира определен набор от отличителни характеристики – и то много преди края си. Никой не би казал, че „през или около“ 1800 г. светът видимо се е променил. Но към 1860 г. за хората е свършено ясно какво отличава тяхната епоха от тази на техните предшественици от XVIII век – и тези различия играят роля за тяхното разбиране за времето, в което живеят“ (Джъд 2018: 453-454).

Седем години преди началото на този важен философски проект на двамата учени, който стартира през 2009 година, излиза двутомен сборник, издание на Sorbonne Nouvelle, озаглавен „L’Invention du XIXe siècle“ („Изобретяването на XIX век“). В уводните думи към том първи Морис Агюлон се посвещава на разискване на подобни

на горесцитираните, регламентиращи представите за деветнадесети век, философски посоки:

„Ако искаме да изучаваме миналото, което е твърде продължително, трябва да го разделим на периоди...Един и същи период за едни историци ще се окаже този на апогея на националните държави, за други – този на индустриалния капитализъм, за трети – на буржоазния либерализъм и т.н. Неутралността на понятието за Век може да обедини застъпниците на различни интерпретации и това е по-важното“ (Agulhon 2002: 9).²

„Нашият XIX век е между другото сравнително мирен, с последици от това две презумпции – презумпцията за *продължителност* (от Революцията от края на XVIII век до войната от 1914-1918 г.) и презумпцията за *обща характеристика*“ (Agulhon 2002: 10).

Не така категорично по повод „мирния XIX век“ звучат заключенията на Камен Михайлов в изследването му, посветено на поезията на Петко Славейков и нейната обвързаност с актуалните тогава културни процеси в Европа:

„Революционният 19. век също оставя своята политическа песенна поезия – от Йожен Потие през Шандор Петьофи до нашите Христо Ботев и Стефан Стамболов. Един безспорно по-различен, но тонов прагматизъм – съобразяването с политическите процеси в европейски, балкански и български мащаб. Тежненията към освобождаване от чуждо потисничество и промяната на социалните условия се изразяват в поредица от въстания и революции – като се почне от сраженията за гръцка независимост (1821), премине се през вълната от 1830, а след това – 1848 и така нататък – до 1871 г. и събитията около Парижката комуна, възпята от Христо Ботев“ (Михайлов 2002: 9).

Очевидно понятието за век няма как да се побере в рамките на категорично формулираните обобщения. То предполага предизвикателството да се интерпретира именно в неговата многоаспектност и многопластовост.

„XIX век е първият век, който се самоназовава (в своето настояще, Е.Г) с това понятие – от една страна, и чрез цифрата 19 – от друга. Той остойността думата „век“ като период от настоящето, т.е. модерен. Следователно, „век“, освен продължителност от сто години и хомогенен период, притежава и друго – теологическо значение, познато на всички: Век, светът такъв, какъвто е, профанният свят, различен от свещения (религиозния), с една дума, достъпната реалност, в която християнинът трябва да се съмнява или от която да се оттегли, но в която не-християнинът се забавлява. Да обявиш, че обичаш или приемаш Века, означава да си щастлив лаик“ (Agulhon 2002: 10).

Именно поради констатираната множественост на смисловите пластове при процесите на формулиране на представи за века, откриваме основания да се

² Преводът от френски език тук и по-нататък в публикацията е мой. Е. Г.

възползваме от цитираната теза за теологическото значение на разбирането за деветнадесетото столетие, за да изговорим друг вид идеологически напластявания върху значението на понятието – тези, дефиниращи *век* в български възрожденски контекст, като се позовем на журналистиката на Петко Славейков.

Презентативността на века (разбирана като употребимост на понятията за *век* и за *деветнайсети век*) във възрожденската преса илюстрира очевидните преки заимствания, които откриваме още при прегледа на заглавията на български журналистически издания. Вестниците „Век“ и продължението му - „XIX век“, чийто редактор е Марко Балабанов, безпроблемно насочват към интересуващата ни проблематика. Тези заглавия директно са заети и преведени от френските популярни едноименни издания – „Le Siècle“ и „Le XIXe siècle“.

За илюстрация доколко е популярен френският вестник „Le Siècle“ сред възрожденските издатели може да послужи фактът, че публикации от него са цитирани по страниците на вестник „Македония“.³

Това обстоятелство не е попречило българският „съименник“ на „Le Siècle“ – вестник „Век“, да попадне под прицела на саркастичното перо на Петко Славейков. Когато Марко Балабанов огласява появата на своя журналистически „Век“, Петко Славейков недвусмислено показва пристрастното си отношение към него, създавайки следните емблематични хумористично-сатирични стихове и епиграми:

- „II. Не човек, вижте – век е начело / (опакаго опако е то дело). / С заднето си напред иска да вари, / та мислете колко ще му поспори!
III. С ново лето нов Век за нас настава, / не железен, ни сребърен, нито злат;/
Век на слама, Век на буйна кошрява [храст], / Век безплоден, Век що води нанаяд.“ (Славейков 1874: 104).

Констатираната специфична употреба на понятието *век* в тези сатирични опити е показателна за настоящото изследване. Тя свидетелства, че през 1874 година, когато са публикувани епиграмите, лексемата е в публичното журналистическо пространство и вече притежава достатъчно богат резерв от значения. В нейния репертоар от семантични употреби в журналистическия регистър от разнообразни тематични полета, присъщи на „Век“, се разпознават характеристики на епохата като например: прогрес, наука, техника, технически открития, свобода и права на човека, права и образование на жените, заклеймяване на религиозния фанатизъм. Дали цитираните емблематични черти на XIX век не са просто обобщаващо приложение към водещите публикации във възрожденската преса, чийто представителни позиции отбелязваме в „двата „Век“-а на Марко Балабанов“ (Боршуков 2003: 264)? Едва ли е изненада видимото сходство между изброяването на тези емблеми и написаното от френския учен, който в предговора към изследването „*L’Invention du XIXe siècle*“ постига сходно обобщение:

„Областите, които включва XIX век са – от науките за Земята и за живота до развитието на антропологията и зоологията, минавайки през завещаното

³ Страдания и нестрадания. – Македония. II, 8, 20 ян. 1868; Трите разреда хора в политиката. – Македония. III, 52, 8 ноем. 1868.

върху водещите първи страници на нашите вестници (революциите, колониализмът и неговите последици, великите интелектуални, научни и индустриални открития)...“ (Michaud 2002: 7).

Дали направените констатации на характерното за деветнадесетото столетие, въпреки различния исторически контекст на появата си, могат да послужат за генерализации върху интересувания ни тук въпрос? От проследените позиции до този момент започва да се очертава настойчивата тенденция, според която XIX век се назовава, обяснява и „визуализира“ чрез конкретиката на емблемите на столетието. В същото време, тези емблеми не биха могли да регламентират противоречието, което ще се породи между балканските (българските възрожденски) и европейските представи за „века на революциите и на прогреса“. Исторически погледнато, споменавайки емблеми на столетието, е задължително да се съобразим със следната уговорка:

„...промените на векове и хилядолетия, условната им номерация, присъща само на една част от света, основана на несигурна отправна точка и т.н., и това е да пропиляваш емоционалната енергия на хората, като ги караш да се вълнуват по-скоро от смяната на знака, отколкото от смяната на реалности, които наистина разтърсват.“ (Agulhon 2002 : 9).

Към тази презумпция за условността на назоваванията ще добавим споделеното от журналиста Петко Славейков, който по свой начин и с присъщите си лексикални „игри“ се пита:

„Защо В е к се е нарекъл тъй, като знае, че е бил п р е д в е к а и не ще бъде до в е к а?... Според нас Век би могъл по-сгодно да се нарича Лек по съдържанието си, като празен от онова, що интересува българите, или да се е нарекъл Лек, понеже се явява по време благоприятно да излечи причинените повреди – Вестник бо сей – кто не вестъ – яко смърт инаго живот его есть?“ (Славейков 1874a: 104).

Истината е, че публицистиката на Славейков предлага доста по-сериозни концепции за времето, на което самият възрожденски деятел принадлежи. В едно късно стихотворение, публикувано в списание „Читалище“ от 1873 година, поетът Славейков обобщава в лирически образ усещането за своя век така:

Не ща да пям, не ща да пям аз веке!

О, грачете ви, гарвани – ваш век е! (Славейков 1873: 482).

Тази представа обаче звучи твърде опоетизирано, което е напълно разбираемо. Тя не отговаря на приложимостта на идеите за характера на деветнадесети век, такъв, какъвто го представя Петко-Славейковата политически ангажирана журналистика. Интересно е да отбележим възможността голяма част от посочените характеристики да са резултат от заимствани от чуждата преса, привнесени образи или откъси от публикации. Това предположение може да постави като въпрос специфичното отношение на възрожденската периодика към чуждоезиковите издания. Например, дали когато заемат определени журналистически позиции, идеи, теми, аргументации от тези

издания (при Славейков много често това са френски вестници, които той цитира, перифразира, подбира да публикува отделни моменти⁴), ги полагат в собствен национален български контекст, или не си позволяват да ги адаптират. Особено комплициран изглежда този проблем, когато се запитаме за представите за век, които активно се продуцират в пресата. От една страна, публицистиката от епохата на Възраждането може да привнесе и наложи готови журналистически стереотипи за деветнадесетото столетие. От друга страна, човекът на 60-те и 70-те години на българския XIX век би бил провокиран да търси проявленията на своето време, в различни от наложените от чуждите издания образи на историческия етап – например като ги назовава или ги възприема като национална особеност.

ЕМБЛЕМАТИКИ НА СТОЛЕТИЕТО

Предсказуемо е на първо място да поставим Славейковото разбиране за свободата на печата. В известната статия „Печатът и началствата“, публикувана в „Македония“ през 1871 година, се правят важни заключения за пътищата на човешкия прогрес, като към тях се добавят двете важни придобивки за европейската култура – печатът и добрият пример на началствата. Статията се позовава на примери от френската правораздавателна практика, като са цитирани позиции на „знаменития представител Вениамин Констант“ и на писател, чието име не се споменава. Едва ли е изненада този именно избор на акцент в споменатата публикация, защото точно по същото време Петко Славейков всеотдайно се посвещава на каузата за устройството на Българската екзархия, т.е. това е периодът, в който все по-категорично изкрystalлизират политическите му проекти, мислени като ангажимент и на журналистиката. Така връзката преса – служещо за пример с делата си управление на държавата се оказва в основата на концепция за представителните черти на променящото се ново модерно време.

„Нито изучаването на женски пол, нито образованието на добродетелни майки и достойни детенаставници, нито поправителното преустройство на народните училища, нито детонаставническото образование на учителите и учителките, нито нравственото възвишение на духовенството, нито поученията в храмовете са доста да допълнят голямото и спасителното дело на народното възраждане и благоденствие, ако в същото време и вестникарите, от една страна, чрез просвещението, добродетелта, разумността и чрез искреното си отечестволубие не водят народът към добродетелта, като насърчават и засилват все що е добро и обсъждат благообразно всяко зло, дето и да ги намерят и срещнат, и ако, от друга, началниците не съблекат и не отмахнат от себе си страстите и лошите си обичаи и не научат народът със собствения си пример на правосъдието, на

⁴ Показателна в това отношение, но в никакъв случай не епизодична, е следната Славейкова формула: „Ето какво извличаме от вестниците...“, без обаче да се цитират конкретни журналистически заглавия. Или: „На този час лежат пред очите ми дванадесет списания, съчинени на пет разни езици, които говорят все за един и тойзи предмет.“ Вж. Славейков 1978: VII, 165.

добродетелта, на правотата, на безпристрастието и най-вече с примерът на почитанието на законите и строгото изпълнение на своите обязанности“ (Славейков 1871).

На второ място по значимост, на каквато разчита Славейковата журналистика, както като позовавания, така и като цитатност, се включват примерите от практиките в Европа и в Америка за отстояване на свободата на гражданите чрез просвещение на нациите (Славейков 1871-1872). Разбира се, този въпрос е пряко обвързан, на трето място, и с устройството на партийната система в европейските политически платформи. Така като образец емблема на прогреса на деветнадесети век се визират „Партиите във Френско“, представени в едноименната публикация от 1871 година във вестник „Македония“ (г. V, 24 дек., 1871).

ВРЕМЕТО

Когато Петко Славейков споменава в журналистическите си публикации времето, той определено има предвид своето настояще, своя деветнадесети век. Сред систематичното му посвещаване като журналист на темата за модернизиратата се и бързоразвиваща се Европа и съпоставката ѝ с изоставащата българска търговия и занаяти, откриваме и следните формули, окачествяващи съвремението с определението бързопротичащо, летящо, не чакащо:

„Времето върви, не ни чака, а ний оставаме все по-назад и по-назад и тъй щем да си заглъхнем и да ся скапем в гнилата си неподвижност...Времето лети, времето скача напред, а с времето раждат ся в обществения наш живот все нови потреби, нови занятия, нови изкуства, а след тях и досегашните занятия и занаяти разширяват ся до далечни граници и ся усъвършенствуват“ (Славейков 1871а).

В края на знаменателната за развоя на църковния въпрос 1871 година Славейков, който обичайно прави преглед на изминалите дванадесет месеца, отбелязва една тъжна констатация, която отново визира концепцията му за време и присъщите му измерения и социални приложения:

„Не са годините и часовете, които носят добро или зло; човеците са сами ковачи на злочестините си, както и на доброчестините си. И ний трябва да признаем, че ако решението на въпросът според желанието ни е допрочестина за нашът народ, то тая доброчестина я разсипахме ний сами, както и сами ще си навеем на главата злочестината, която има да ни сполети от това“ (Славейков 1872).

ЕПОХАТА

И ако възприемането на деветнадесети век в цитираните статии визира по-скоро проявления от местен, локален, вътрешнополитически аспект, засягащ конкретни събития сред българите, то, в публикация, озаглавена „Един поглед“, се съвместяват важни изводи за протичащото време, но разбирано в друг по-мощен формат. Тук се

Елена Гетова

прецизират широкоаспектните характеристики на следните отношения: минала епоха – днешна епоха; напредъка на Европа – задачите, които предстои да решат българите; целите пред нацията, които произтичат именно от този напредък. Подробно са изброени и анализирани зависимостите (както и последиците от тях) между „европейския живот“ и църковния въпрос за българската общност, „който не е догматически, но политически въпрос“. Това е статия, в която откриваме примери за най-прецизното, най-полезното приложение на журналистиката, когато ѝ се приписва мисията да обобщи емблемите на *българската* епоха (Славейков 1872а).

ВЕКЪТ

Безспорно, журналистическата изява, която осъществява специфичния преход от презумпциите за категорични характеристики на епохата към техните проявления в конкретиката на деветнадесети век, е „Двете касти и власти“. Не само защото основната особеност на съвременното е разбираана и изговорена като „религиозен фанатизъм“, а и защото се тематизира нов важен детайл от чертите на този век – правата на жените.

„Епохата на религиозният фанатизъм, на здравата оже набожност във Франца в миналий вече осемнадесятий век дойде към крайт си. На 1789 избухна тамо голямата онази революция, която събори началата на християнството и ся опита да установи върху техните развалини естествените начала или началата на истинното чловечество“ (Славейков 1872б).

Най-важната визия за деветнадесети век обаче се появява в кратка публикация в детското списание на Възраждането „Пчелица“, озаглавена „Изнамервания и открития“. В нея четем:

„През сегашното пък деветнадесето столетие станаха безбройни открития и напредвания в индустрията. Нивите промишленици и художници, спомагани от знанията, а най-вече от естествените науки, химията и астрономията, изнамериха параходите, железните пътища, парожерките и изобщо пародвижните машини, висящите железни мостове, морските фенери, електрическите телеграфи, машинните дискове за печат, литографията, фотографията, осветлението с газът и др.“ (Славейков 1871б).

Оказва се, че Петко-Славейковата публицистика се включва по свой начин в един съществен онтологичен въпрос на тогавашната актуалност – как се създава, емблематизира, стереотипизира, визуализира в слово характерното за случилото и случващото се през XIX век, т.е. как се изговаря от съвременниците определящото ги битие. Така, наблюдавайки тези журналистически търсения на видния български политик и поет, можем да се запитаме и друго – представите за деветнадесети век изграждат ли при Славейков семантично единни конструкции, подобни на ментални модели, или представляват само отделни разпръснати в множество публикации частични характеризиращи столетието детайли, щрихи, сегменти от цялото. Постижимо ли е това цяло (тази съвкупност) на века, или просто попадаме в следите на

илюстрации, които са заемки от чуждата журналистика и които остават в статута си на привнесени явления?

При Славейков трудно бихме могли да говорим за тенденции в развоја на концепцията за век – например не бихме били прави, ако с лекота и безпроблемно проследим и обозначим като движение напред характеристики от типа: от детайла (емблемата, схемата, едноактното събитие, пък било то и поредната революция) до генерализации и философска осъзнатост на века като епоха, която се мисли за променяща основите на бъдещето на човечеството. Причините за това са както многопосочността на журналистическите интереси, цели и резултати при Славейков, така и очевидната проблематичност да се постигнат необходимите обобщения, тогава, когато те са в ръцете и изпод перото на съвременника на протичащите събития.

ЛИТЕРАТУРА

- Бозвели 1968: *Бозвели, Н.* Съчинения. София: Български писател.
- Боршуков 2003: *Боршуков, Г.* История на българската журналистика. 1844-1877. 1878-1885. Трето издание. София: УИ „Св. Климент Охридски“, Изд. „Парадокс“.
- Джъд 2018: *Джъд, Т.* Да мислиш двайсети век. Превод от английски Н. Андреева. София: Колибри.
- Динеков 1978: *Динеков, П.* Петко Славейков. В: Славейков 1978, 5-19.
- Михайлов 2002: *Михайлов, К.* Петко Славейков – поетически послания. 1827-2002. София: Ариадна.
- Славейков 1871: *Славейков, П. Р.* Печатът и началствата. – Македония, г. V, № 40, 5 окт.
- Славейков 1871а: *Славейков, П. Р.* Работата и изкуството. – Македония, г. V, № 37, 14 септ.
- Славейков 1871б: *Славейков, П. Р.* Изнамервания и открития. – Пчелица, № 4.
- Славейков 1871-1872: *Славейков, П. Р.* Народно просвещение. – Македония, г. V, № 51, 52, 28 дек., 1871; г. VI, № 2, 4, 10, 4 ян., 1872.
- Славейков 1872: *Славейков, П. Р.* Цариград, 31 дек. 1871. – Македония, г. VI, № 1, 1 ян.
- Славейков 1872а: *Славейков, П. Р.* Един поглед. – Македония, г. VI, № 3, 18 ян.
- Славейков 1872б: *Славейков, П. Р.* Двете касти и власти или днешната наша екзархия и що ни обещава тя. – Македония, г. VI, № 18, 27 юли.
- Славейков 1873: *Славейков П. Р.* Не кълни мя, мила мамо, от гроба... – Читалище, III, № 5, с. 482.
- Славейков 1874: *Славейков, П.* Епиграми. – Шутош, I, № 13, 29 януари, с.104.
- Славейков 1874а: *Славейков П. Р.* Недоумения. (Бележка под линия.). – Шутош, I, № 13, 29 януари, с.104.
- Славейков 1978: *Славейков, Петко Р.* Съчинения в осем тома. Под редакцията на П. Тотев. София: Български писател, Т. I., VII.

- Agulhon 2002: *Agulhon, Maurice*. Ouverture. L'Invention du XIXe siècle. II. Le XIXe siècle au miroir du XXe. Paris: Presse Sorbonne Nouvelle.
- Michaud 2002: *Michaud, Stéphan*. Avant-propos. B: L'Invention du XIXe siècle. II. Le XIXe siècle au miroir du XXe. Paris: Presse Sorbonne Nouvelle.